Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు : సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దోణప్ప, ఎం. ఏ., పిఎచ్. డి.

కాళహస్తి

ప్రవేశిక

ఇది పురాతనమైన సంస్థానములలో నొకటి. పూర్వపు తొండమండలము నందలి పొత్తపినాడులోనిది. కొంత నెల్లూరు మండలములోను, కొంత ఉత్తర ఆర్కాడుమండలములోను, కొంత చెంగల్పట్టుమండలములోను ఈసంస్థానము విస్తరించి యుండినది. ఈ జమీందారీలోని పామూరు విభాగము మాత్రము నెల్లూరు మండలములోనిది. ఉత్తర ఆర్కాడుమండలమునందు 406 గ్రామములు, చెంగల్పట్టు మండలమునందు 206 గ్రామములును, నెల్లూరు మండలమునందు 201 గ్రామములును మొత్తము 813 గ్రామములు ఈ సంస్థానమునందుండినవి. వైశాల్యము 736 చ.మై. 1802లో పేష్కషు ఇంచుమించుగా 55వేల పూల వరహాలు. అనఁగా రూ. 190వేలు. సాలుసరి ఆదాయము 5 లక్షలు. రాజనివాసమగు కాళహస్తి నగరికొండల చాలున సువర్ణముఖినది కుడిగట్టున నెలకొనియున్నది. ఈ సంస్థానమునందు పాలారు, స్వర్ణముఖి ముఖ్యనదులు. 1920లో ఈ సంస్థానమునుండి విడదీసి విక్రయింపఁగా నేర్పడినది పామూరు జమీందారీ.

సంస్థాన చరిత్రము

సంస్థానపాలకులు వెలమతెగకు చెందినవారు. వీరిది ఇనగాల గోత్రము. వీరు ప్రాచీన కాలమునుండియు విజయనగరము చక్రవర్తుల మేని కావలివారుగా నుండినవారు. కామినేని రామానాయఁడు వీరి మూల పురుషుఁడని బోయల్ దొరగారి కథనము. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయలచేత ఈ ప్రాంతమున కధికారిగా నియమితుఁడఁట! విజయనగర రాజులకు వీరుచేసిన సేవలకు పారితోషికముగా నిది లభ్యమైనదఁట! వీరి సంతతిలో ముఖ్యుఁడు చెన్నప్ప. విజయనగర రాజ్య పతనానంతరము వీరు పరిసర సీమలపై దాడులు జరిపి సంస్థానమును నాలుగు చెఱఁగుల విస్తరింపఁజేసిరి. పదునేడవ శతాబ్ది మధ్యభాగమున వీరి రాజ్యము తూర్పున చెన్నపట్టణముదాఁక, దక్షిణమున కాంచీపురముదాఁక వ్యాపించి యుండినది. కాళహస్తి పాలకులలో నొకఁడైన దామెరల వెంకటాద్రి నాయఁడు గారినుండి ఇంగ్లీషు కుంఫిణీ అధికారియగు డే దొర మైలాపురమున కుత్తరముగ నేఁడు సెయింట్ జార్జికోట వెలసిన 'చెన్న కుప్పం' అను జాలరుల పల్లెపట్టును కొలునకు సంపాదించెను. ఈ దానము కాళహస్తి ప్రభువుల సార్వభౌముఁడగు

చంద్రగిరి పాలకునిచే సైత మామోదింపఁబడియుండినది. జింజిపాలకుఁడగు కృష్ణప్పనాయకుఁడు రాయలపై తిరుగఁబడినపుడు ఈ వెంకటాద్రియే రాయల సేనాని గా వెడలి కృష్ణప్పనోడించి, చెఱపట్టి కొంతకాలము జింజిదుర్గమును పాలించెను. ఈతనిసోదరుఁ డయ్యప్ప చెన్నపట్టణమునకు పడమటఁగల పూనమల్లిదేశమును పాలించినవాఁడు. వందవాసిసీమకూడ వెంకటాద్రినాయని పాలనమున నుండినది. కుంఫిణీ రికార్డులలో ముద్దు వెంకటప్పనాయకుఁడని, [illegible]పాలకుఁడని పరికీర్తితుఁడయిన వాఁడితఁడే.*

[illegible]లో దామర్ల తిమ్మానాయనింవారు ప్రసిద్ధులు. వీరి తనయులు కుమార వేంకటప్పనాయనివారు (1745–1795). వీరి కుమారులు తిమ్మానాయనింవారు. వీరి తనూజులు పెదవేంకటప్పనాయనింవారు. వీరి పుత్రులు తిమ్మానాయనింవారు. వేంకటప్ప వీరి కుమారులు. ముద్దువెంకటప్ప, తిమ్మానాయఁడు, చెన్నప్ప, రామానాయఁడు, శేషాచలపతి, చిన్నవెంకటప్పయని వేంకటప్ప రాజునకు కొడుకులు. వీరిలో ద్వితీయులగు తిమ్మానాయనింవారి కుమారులగు వేంకటలింగమనాయనింవారు చివరి పాలకులు.

[illegible]గారి వ్రాఁతల ననుసరించి కాళహస్తి పాలకుల మూల పురుషుఁడగు [illegible]నేని రామానాయనికి మునిమనుమని మనుమఁడగు అయ్యప్పనాయఁడు గోలకొండ సుబాదారయిన అబ్దుల్‌హసన్ కోరికపై చుండి సుబాలోని [illegible] సుబాదారు మన్ననలను సంపాదించినవాఁడు. ఇతని కొడుకు తాతానాయఁడు. తాతానాయని కుమారుఁడు శేఖరనాయఁడు. ఇతని కొడుకు [illegible]నాయఁడు. ఇతని కొడుకు ముత్తరాజు. ముత్తరాజు నాలుగవ కుమారుఁడు [illegible]నాయఁడు. ఇతని కొడుకు ముత్తరాజు. ఈ ముత్తరాజు కుమారుఁడు అంకప్ప. అంకప్ప కొడుకు ముత్తరాజు. ఇతని కొడుకు కుమార ముత్తరాజు. కుమారముత్తరాజు 1827లో మరణించెను. ఇతని కుమారుఁడు వీరవెంకటప్ప. [illegible] దత్తపుత్రుఁడు [illegible]నేని బంగారుముత్తరాజు 1842లో జమీకి వచ్చెను. ఇతఁడు 18[illegible]లో మరణింపఁగా కొడుకు బంగారు అంకప్పనాయనింగారు [illegible]. కాని ఈ కథనముతో కాళహస్తి జమీందారుల వంశవృక్షము [illegible]. కారణమును చరిత్రకారులు వివరింపవలసి యున్నది.

[illegible] తయుదువేల సేనతో నవాబునకు తోడ్పడు నిబంధన [illegible] నవాబునకు సామంతుఁడుగా నుండ నియమించుచు మొగలు [illegible] జారీచేసిన సన్నదు కాళహస్తి ప్రభువంశీయుల యొద్దనున్న [illegible] కుంఫిణీవారి గవర్నరు డూప్లేవార దుబాసియగు ఆనందరంగ

*C. R. Srinivasachari, A History of Gingee and its Rulers, Annamalai University Publication, Annamalai Nagar, 1943, pp. 93-95.

పిళ్ళైతో మైత్రి నెఱపిన పాళయపుపట్టు ఊరలలో దామర్లవారుకూడ కలరు.* ఆర్కాడు నవాబు కొమార్తైను అవమానించిన నేరమునకుగాను నవాబు ఫర్మానా మేరకు కాళహస్తి పాలకులు, కార్వేటి నగరమువారితో కలిసి చుట్టుపట్లనున్న చిన్నచిన్న పాళయగాండ్ర నందఱ నోడించి వారి సీమలను తమ పాళయములకు దఖలుపఱిచికొనిరి. ఇరుగుపొరుగు పాలకులగుట వలన కాళహస్తి-కార్వేటి నగర పాలకులకు చాలకాలము పోరు జరుగుచుండినది. సైనికబలము దృష్టిలో నిద్దఱును బలవంతులు. ఈ యదనున ఆర్కాడు నవాబుతో ఇంగ్లీషు కుంఫిణీ వారు చేసికొనిన ఒడంబడిక ప్రకారము కాళహస్తి సంస్థానము తక్కిన పడమటి పాళయములతోపాటు కుంఫిణీవారి పాలనముక్రిందికి వచ్చినది. కాళహస్తి, కార్వేటినగర సంస్థానపాలకుల పరస్పర యుద్ధములతో విసిగి వేసారిన కుంఫిణీ వారు 1801లో ఒక క్రొత్త యొడంబడిక నేర్పఱిచి దాని ప్రకారము ఈ రెండు సంస్థానముల సైనిక దళములను రద్దుచేసిరి. ఇట్లు 1801 నుండి కాళహస్తి సంస్థానము సంపూర్ణముగా కుంఫిణీవారి స్వాధీనమునకు వచ్చినది. 1802లో శాశ్వత పరిష్కారము జరిగి సన్నద్-ఇ-మిల్కియత్ ఇస్తిమిరార్ జారీచేయఁబడినది. 1875లో కాళహస్తి జమీందారైన దామెర్ల కుమార వేంకటప్పనాయని గారికి రాజాబిరుదము ప్రసాదింపఁబడినది. 1876లో రాజాగారికి సి.ఎస్.ఐ. గౌరవము లభించినది. వీరి తరువాత కాళహస్తి జమీందారీని రాజా ముత్తు వెంకటప్పనాయని బహద్దరువారు, రాజా తిమ్మానాయనింబహద్దరువారు పాలించిరి. రాజా దామరల కుమార వేంకటలింగమనాయనింబహద్దరువారు చివరివారు.

విజయనగరాధీశులు వెంకటపతిరాయలతో, వెంకటగిరి సంస్థానాధిపతులతో వీరికి వియ్యములుండినవి. బహుళాశ్వచరిత్ర కృతికర్తయగు వెంగళభూపాలుని సవతియన్న చెన్నభూపతి. ఇతనిభార్య వెలుగోటి కస్తూరిరంగ నాయకుని కుమారియును, వెలుగోటి బంగారుయాచమ నాయకుని సోదరియునగు తిమ్మాంబ.

సాహిత్యపోషణము

కాళహస్తి ప్రభువులు విజయనగర చక్రవర్తుల సేనానులుగా, సామంతులుగా మెలఁగినవారు కావున విజయనగర చక్రవర్తుల సాహిత్యవాసన వీరికిని కొంత అబ్బినది. కాళహస్తి పాలకులలో సాహిత్యపోషకులే గాక, సాహిత్య నిర్మాతలు గూడ కొందఱు కలరు. శైవక్షేత్రములలో నొకటిగానే కాక సాహిత్యక్షేత్రములలో నొకటిగా కూడ కాళహస్తికి విశేషప్రశస్తి కలదు.

దామెర్ల వెంగళభూపాలుఁడు కాళహస్తి సంస్థానాధీశ్వరుల పూర్వులలో

*కస్తూరి రంగకవి, ఆనందరంగరాట్ఛందము, పీఠిక, 114.

నారు. వీరు ఆయిదాశ్వాసములఁ గల బహుళాశ్వచరిత్ర మను ప్రశస్త ప్రబంధమును రచించినవారు. పదునాఱవ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున నుండినట్లు పరిశోధకుల నిర్ణయము. వీరు ఇనిగెల గోత్ర పావనులు, గురువమాంబా వేంకటాద్రుల పుత్రులు. ఈ కావ్యము కృతికర్త తండ్రియగు వెంకటాద్రి కంకితము. చంద్రగిరి పాలకుఁడైన వెంకటపతిరాయలకు యుద్ధరంగములందు తోడ్పడి వెంకటగిరి సంస్థానమును బహుమానముగాఁ బడసిన వెలుగోటి కస్తూరిరంగనాయకుని కుమారుఁడు బంగారు యాచమనాయఁడీ కవికి మేనత్తకొడుకని బహుళాశ్వ చరిత్రము పేర్కొనుచున్నది. కకుత్థ్స విజయకర్త మట్లి అనంతభూపాలుఁ డీ కవికి సమకాలికుఁడు.

బహుళాశ్వచరిత్ర కృత్యవతారిక ప్రకారము వెంగళభూపాలునిది 'హరిపదకంజాతోద్భవమగు పద్మనాయకవంశము'. ఈ వంశమునందొక మేటిగా జనించిన శ్రీపాదప్రభువు వీరి మూలపురుషుఁడు. ఇతని తనయుఁడు అబ్బ నృపాలుఁడు. ఇతని కుమారుఁడు ధర్మనృపతి. ఇతనిభార్య వెలుగోటి తిమ్మనృపాలుని తనయయగు వెంగళాంబిక. వీరికి వరద, వెంగళ, తిమ్మ, కోనయలు అను నల్గురు కుమారులు. వీరిలో వెంగళప్ప ప్రసిద్ధుడు. వెంగళప్పకు భార్యయగు లక్ష్మమ్మవలన ధర్మనృపాలుఁడు, వరదప్రభువు, వేంకటేంద్రుఁడు, తిరుమలశౌరి అని నలుగురు కుమారులు. వీరిలో మూఁడవవాఁడైన వేంకటేంద్రుఁడే బహుళాశ్వచరిత్ర కృతిపతి; వెంగళభూపాలుని తండ్రి.

ఈ నలువురి సోదరియగు వేంకటాంబికను—

'కదనకిరీటి యాచవిభు కస్తురిరంగనృపాలవర్యుఁడిం
పొదవ వరించికాంచె విభవోజ్జ్వలు రంగయయాచభూవరున్ ....'

—బహుళా, 1–35.

'మున్నె తోఁబుట్టి జగ్గరాజమ్మఖులనొంచి
మటుమాపెర వెంట మన్నీని మదమడంచి
తిరిచినాపలి పొరపోల తేజముగల
మేటి వెలుగోటి యాచని సాటిగలరె'

—పైది, 1–36.

కృతికర్తయగు వెంగళభూపాలుఁడు తన వంశము నిట్లు పొగడికొనినాఁడు:

'ఈ మన్నెలంగను రాం
తామదె పుట్టినిలు దానధర్మదయాళి
శ్రీమహిమల పుట్టిల్లఁట
వామర్లావంశముఁ బొగడఁదగదే ధాత్రిన్'

—పైది, 1–37.

కృతికర్తయగు వేంకటాద్రివిభుఁడు వెలుగోటి యాచనృపాలుని మేనమామ. వేంకటాద్రికి అయ్యమాంబ, గురవమాంబ, కేసమాంబ యను ముగ్గురు భార్యలు. కృతికర్తయగు వెంగళభూపాలుఁడు వేంకటాద్రి రెండవ

భార్యయగు గురవమాంబ జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. వేంకటాద్రి మొదటిభార్యయగు అయ్యమాంబ కుమారుఁడు చెన్నభూపతి. వెలుగోటి యాచనృపాలుని చెలియ లగు అక్కమాంబ వెంగళభూపతి సవతియన్నయగు నీ చెన్నభూపాలుని భార్య.

వెంగళభూపాలుఁడు బహుళాశ్వ చరిత్ర రచనమునకు పూర్వము శ్రీరామాంకితముగా 'కృష్ణకథ'ను చెప్పినట్లు బహుళాశ్వ చరిత్ర కృత్యవ తారికామూలమున తెలియుచున్నది.

'దామర వేంకటప్రభువతంసుని వెంగళభూప ! మా పయిన్
శ్రీ మెఱయంగ కృష్ణకథఁ జెప్పితి....' —పైది, 1–15.

ఆ కాలమునందు కృతులను తమ తండ్రుల కంకితమిచ్చు అభ్యాసము ప్రచురముగా నుండినట్లూహింపవచ్చు. మల్లి అనంతభూపాలుఁడు కూడ తన కకుత్థ్సవిజయ మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును తన తండ్రియగు ఎల్లి భూపాలున కంకితమిచ్చెను. వెంగళభూపాలుని తండ్రియును, బహుళాశ్వ చరిత్ర కృతిభర్తయునగు వేంకటాద్రి కులీకుతుబ్ షా (1550–1560) వలన సత్కరింపఁబడినవాఁడఁట !

దామెర్ల అంకభూపాలుఁడు, మీఁది వెంగళభూపాలుని సవతియన్నయగు చెన్నభూపతి తనయుఁడు. ఇతనితల్లి అక్కమాంబ వెలుగోటివారి యాఁడుఁ బడుచు. అయిదాశ్వాసములు గల ఉషాపరిణయ ప్రబంధము అంకభూపాలుని రచన. ఇది శ్రీరామచంద్రునకు కృతి.

'అలరఁ జేయఁగ నేర్తు వసహాయశూరత
 ఘటికాశతగ్రంథ కల్పనంబు
సవరింపనేర్తువు సర్వతోభద్ర కం
 కణబంధముఖ చిత్రకావ్యరచన
ప్రకటింపనేర్తువు వికజపంకజబృంద
 మకరందనిష్యంద మధురఫణితి
ఘటియింపనేర్తువు కమనీయపదబంధ
 సంధాన సరసవిస్తరణసరణి
నీకు తగు నౌనుచు నుచితార్థైకతాన
జాతి వార్తాఢ్య కవనలీలాతిరూఢి
యరి నృపా ఖర్వగర్వ సంహరణ....
........దామెర్ల యంకభూప'

అని సంస్థాన పండితులు ప్రకటించిన యభిప్రాయములు సత్యదూరములుకావని యీతని కృతి సాక్ష్యమీఁగలదు. ఇది యముద్రితము. ముద్రితము కావలసిన మేలి రచన.

ధూర్జటి లింగరాజకవి

ఇతఁడు కుమారధూర్జటియను వ్యవహార నామముకలిగిన వెంకటరాయ కవి పుత్రుఁడు. భారద్వాజగోత్ర పవిత్రుఁడు. ఇతనిని పోషించినవారు కాళహస్తి పాలకులగు దామెర్ల అక్కప్పనాయఁడను నామముగల అక్కరాజు గారికి కుమారుఁడైన వెంకటపతినాయనివారు. ఈ ప్రభువు పదునెనిమిదవ శతాబ్ది మధ్యభాగమువాఁడు. పంద్రెండాశ్వాసములుగల కాళహస్తి మాహాత్మ్యమను క్షేత్ర మాహాత్మ్య కృతి వేంకటపతినాయని వారికి (క్రీ. శ. 1730) కృతియిచ్చి నాఁడు. ఇది కృష్ణరాయల అష్టదిగ్గజములలో నొకఁడగు ధూర్జటి మహాకవి రచించిన శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము కంటె భిన్నమైనది. ధూర్జటి మహాకవి రచన స్కాంద పురాణమునందలి షడధ్యాయి కథ యాధారముగా రూపొందినది. లింగరాజకవి రచించిన కాళహస్తి మాహాత్మ్యము కృత్యవతారికయందీ విషయము విశదీకరింపఁబడినది :

'ఏను కాళహస్తి మహిమం
బనుపమమై వెలయ మును షడధ్యాయి కథన్
జెనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన
ర్చెను బెదధూర్జటికవీంద్రశేఖరుఁడనఘా'

మఱి లింగరాజకవి సంధానించిన కాళహస్తి మాహాత్మ్యకృతి శివరహస్య ఖండమను పురాణమునందలి యుత్తరభాగమునందలి 120 అధ్యాయములోని కథ యాధారముగా వెలసినది.

'బహుపురాణమథిత భవ్యార్థ శివతత్త్వ
సారమెల్లనైన సరణిబొదవి
జగతి శివరహస్యసంగ్రహమను నీతి
హాసమొనరు విబుధు లభినుతింప'

'ఆ యితిహాసంబు నందలి యుత్తర
భాగంబునందు భాస్వన్నిరూఢిఁ
గాళహస్తిమహత్వ కథ నూటయిర్వది
యధ్యాయములఁ జెలువమరుచుండుఁ
దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రాక్షారసోర్మికా
పరిపాక విస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లఁ
గృతియొనర్పుము మదంకితముగ శబ్దచ
మత్కృతిఁ బండితుల్ మది గణింప....'

అని కృతిపతి లింగరాజకవికి వివరించి కావ్యరచనకు ప్రోత్సహించెను. కవి తనకుల గోత్రాదికములను గూర్చి యిట్లు వివరించినాఁడు :

'శ్రీకాళహస్తీశ సేవనాన్వితచిత్త
చిత్తజాకార లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రప
విత్ర యాపస్తంబసూత్ర మహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర కుమార
ధూర్జటినామ విస్ఫూర్జితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతి తనూభవ లింగ
రాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర....'

లింగరాజకవి కుమారుఁడును రత్నావళీపరిణయ కర్తయునునగు ధూర్జటి వేంకటపతికవి తన తండ్రిని గూర్చి క్రిందివిధముగాఁ బ్రస్తుతించియున్నాఁడు :

'ఘన గౌరీశకటాక్షలబ్ధ కవితా గాంభీర్య సంతుష్ట భూ
జనరాడ్దత్త సువర్ణచేల మణిభూషా గ్రామ పల్యంకికా
ఘన దంతావళ ఘంటికాది బహుసత్కార ప్రతిష్ఠాత్ముమ
జ్జనకున్ ధూర్జటి లింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తించెదన్'

లింగరాజ కవి కృతిలో దేశీయమగు సత్కారకవి చరిత్రములేదు. సంస్కృతమున సంధానితమయిన కాళహస్తి మాహాత్మ్య మొకటి వెంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరుల కనిష్ఠసోదరులు రాజా శ్రీ వెలుగోటి ముద్దుకృష్ణయాచేంద్ర బహద్దరువారిచే ముద్రితమై ప్రకటితమైయున్నది. ఇందలి కథలును లింగరాజ కవికృత కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నందలి కథలును నొక్కతీరున నున్నవఁట ! దేని కేదిమూలమో విజ్ఞులు వివరింపవలసియున్నది.

లింగరాజ కవి రచియించిన మఱియొక కృతి ద్విపద భాగవతము. ఇది యముద్రితము. దీని తాళపత్రప్రతులు తిరుపతి విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్యపరిశోధక సంస్థలోఁగలవని తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు వ్రాసిరి*. ద్విపద భాగవతము నందలి తృతీయ స్కంధాంతగద్యలో —

'శ్రీదామరాన్వయ క్షీరాంబునిధి మ
హోదయ పూర్ణచంద్రోదయరూప
లలితదానక్షాత్ర లావణ్యగణ్య
కలిత తిమ్మనృపాలక ప్రభుతనయ
సుకుమార వేంకటక్షోణీశదత్త
వికసత్కనకరత్న వృత భవ్యకటక
హారాగ్రహార మహాహయ భద్ర
వారణ కౌశేయ పల్యంకికాది

*క్షేత్ర రాజ్యమైన కాళహస్తిని సారస్వత క్షేత్రంగా శోభిల్లజేసిన ప్రసిద్ధకవులూ, పండితులూ — ఆంధ్రప్రభ, ఆదివారము సంచిక, 1964 అక్టోబరు, 4.

బహుమాన సంగత పాండిత్య సత్య
సహిత వేంకటపతిసత్పుత్ర మిత్ర
కుశల భారద్వాజగోత్ర పవిత్ర
విశద సత్కవిరాయ విద్వద్విధేయ
ధూర్జటి సత్కుల తోయజమిత్ర
ధూర్జటి సద్భక్తి ధుర్యతావార్య
వినయ జయోపాయ విభవసహాయ
ఘనగుణవిధేయ లింగయ నామధేయ
పరకవికృత భాగవతపురాణమున
అరుదైన ద్విపద కావ్యమునందు సూక్తి
హరువు మీఱఁగ తృతీయస్కంధమయ్యె
ధరణి యాచంద్రార్క తారకంబుగను'

అని కలదు.

'ఇప్పటికిని కాళహస్తిరాజాగారి దర్బారులో ధూర్జటివారిదని యొక యాసనము కవిస్థానములలో నేర్పడి యున్నదఁట'[1]

మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్యకవి (1760—1820)

ఈయన తంజాపురప్రాంత నివాసియఁట ; ములికినాటి వైదికుఁడు ; హరితసగోత్రుఁడు. కాళహస్తి సంస్థానాధీశులగు శ్రీ రాజా దామర కుమార వెంకటప్పనాయకుని (1745—1795) యాహ్వానముమీఁద కాళహస్తి సంస్థానమున కేతెంచి కాళహస్తిలోనే స్థిరపడెనఁట. ఈయన సుప్రసిద్ధ సంకీర్తనాచార్యుఁడు. 'శ్రీ శేషగిరిపతి' ముద్రతో అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలను శేషశైలేశాంకితముగా రచించిన కవి. రాజా కుమారవెంకటప్పనాయనింవారు కాళహస్తికి పశ్చిమదిశలో మూఁడుకోసుల దూరమునఁ గల కృష్ణంపల్లె, రామానుజపల్లె యను గ్రామములను కవికి 1760లో ధారవోసిరఁట ; ఆ పిమ్మట రామానుజపల్లె అన్యాక్రాంతమయినదఁట కాని కృష్ణంపల్లె మాత్రము కవిసంతతి వారి హక్కుభుక్తములలో నున్నదఁట ;[2] తన పోషకులైన దామర కుమార వెంకటప్పనాయనిమీఁదను, ఆయన కుమారులగు కుమార కృష్ణస్వామిగారి మీఁదను కొన్ని శృంగారప్రచురములైన పదములను కూడ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారు రచించిరఁట ;

1 కొ. వేంకటపద్మనాభశాస్త్రి, శ్రీకాళహస్తీశ్వర మాహాత్మ్యము, 1895, పీఠిక, పు. 7.

2 మద్దులపల్లి గురుబ్రహ్మశర్మ, అధ్యాత్మరామాయణకర్త సుబ్రహ్మణ్యకవి, ఆంధ్రపత్రిక, సంవత్సరాది సంచిక, క్రోధన, పుటలు 239, 240.

'మనసు నచ్చితే రమ్మనవే
దామరల కుమార వేంకటేంద్రుని....'
మొదలగు నిట్టిపదము లనేకము లోకమున వాడుకలో నున్నవి.

శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి (1790—1870)

వీరు బహుముఖ పాండిత్యము కల విద్వత్కవులు. 1860—1880నాటి కాళహస్తిపాలకులగు దామెర్ల వెంకటపతినాయనింగారు చక్కని వైదుష్యము, సరసహృదయము కలవారు. వీరు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారిని తమ యాస్థానమున పదునాలేండ్లపాటు నిలిపికొని సకల సత్కారములుచేసి పోషించిరి. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి కుమారులు సర్వశాస్త్రిగారు (1830—1880). సర్వశాస్త్రియును, లక్ష్మీ నారాయణీ యాంధ్రనిఘంటుకర్తయగు కొట్ర లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రియును కృష్ణమూర్తిగారి శిష్యులు. ఈ కొట్రశాస్త్రిగారికి సర్వశాస్త్రిగారు మేనబావ. సర్వశాస్త్రి పండితకవి, అవధాని కూడ. అయినంపల్లి, కాళహస్తి, జగ్గంపేట సంస్థానములలో శతావధానములొనర్చి సమ్మానము లందినవాఁడు. 1860లో అమరుకమును పద్యరూపమున నాంధ్రీకరించి కాళహస్తిపాలకులగు వెంకటపతి నాయనింగారికి అంకితమిచ్చిరి. జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము వీరి మఱియొక కృతి. ఇదియును కాళహస్తి సంస్థానాశ్రయమున నున్నప్పుడు రచించిన కృతి.

'శ్రేయస్సంతతధామ దామెరకుల శ్రీ వేంకటేంద్రాజ్ఞఁ బ్ర
జ్ఞా యత్యాచిత సర్వశాస్త్రి యిటు లాజ్ఞం జేసె జ్ఞానాంబికా
శ్రీయానుగ్రహలీలఁ బద్యశత మీ రీతిన్ బఠింపన్ జనుల్
ధీయుక్తస్థితి నన్ని విద్యలఁ బ్రశస్తింజెంది పెంపెక్కరే'.

విక్రాల రాఘవాచార్యులు (1840—1890)

వేదప్రామాణ్యము, శిక్షాభాష్యము, కల్పసూత్రభాష్యము, రహస్యత్రయ భాష్యము, సూర్యసిద్ధాంత వ్యాఖ్యానము, గ్రహాదర్శము, ధర్మనిర్ణయము, వృత్తి సంగ్రహము, ఆంధ్రదేశ భాషామహిమావర్ణనము మున్నగు గ్రంథములను రచించి కాశీపండితులతో వాదించి 'షడంగవేదజ్ఞ' యను బిరుదునందిన శ్రీమాన్ కళత్తూరు విక్రాల రాఘవాచార్యులుగారు కాళహస్తిసంస్థానమున ప్రధాన పండితులుగా నుండినవారు.*

మహామహోపాధ్యాయ కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులుగారికి విద్వత్కవీశ్వరపట్టము నొసంగి కాళహస్తిపాలకులు రెండేండ్లపాటు తమ యాస్థానమున నిలిపిరి. సుప్రసిద్ధ లాక్షణికులు, వేదవిదులు నగు వేమూరి లక్ష్మీ

*విక్రాలశేషాచార్యులు, విక్రాలరామచంద్రాచార్యులు, ఆంధ్రప్రభ, ఆదివారము సంచిక, 1967 ఏప్రిల్ 10, పు. 6.

నారాయణ పౌండరీకయాజులుగారు కాళహస్తిసంస్థానమున చిరకాల మాస్థాన విద్వాంసులుగ నుండిరి.

నిన్నమొన్నటిదాఁక ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వాస్థానకవియగు మద్వశ్రీ కాశీ కృష్ణాచార్యులవారి పూర్వులగు విద్వద్వరేణ్యులకు కాళహస్తిప్రభువులు నాఁటి వారి యేల్బడిలోని పాములేరితాలూకాలో ఎనుబది యెకరాల పైచిలుకు మాన్యమును ప్రసాదించియుండినట్లు తెలియుచున్నది. శ్రీ కృష్ణాచార్యులుగారి చిన్ననాఁటికిం దిరువదియే డెకరములు మాత్రమే మిగిలినవఁట! కృష్ణాచార్యులు గారు ప్రాజ్ఞత వచ్చినతరువాత కాళహస్తినేతయగు రాజా తిమ్మభూపాలుని దర్శించి చెప్పిన క్రింది పద్యములు దీనికి సాక్ష్యము :

'సనదు నుండాలాల సహమాన్యభిక్ష మా
పిల్లపిల్లతరానఁ బెట్టినారు
పాములేరిలో దివ్యభవ్యమౌ మిద్దె క
ట్టించి మాతాత నందుంచినారు
కడుపులోపల చల్లఁ గదలకుండఁగ మాకు
మంచి సౌఖ్యమ్ము గల్గించినారు
మాచేతి రాగిదమ్మాయేని పడకుండ
నెల్ల మాపనులు చేయించినారు
తిమ్మభూపాల! మా యింటి దీపకళిక
దినదినము నిప్పటికిని దేదీప్యమాన
మగుచు వెలయించుచుండె మీ యశము దెసల
నట్టి మిముఁజూచి యానందమందుచుంటి'
'మీతాత లిడిన మాన్యము
లేతావన్మితములనుచు నెఱుఁగఁ డెవండున్
మాతాత యెఱుఁగునేమో
మాతండ్రియు నెఱుఁగఁడయ్య మనుజాధీశా'[1]

శ్రీ కాళహస్తి ప్రభువుల దానములను గూర్చి కృష్ణాచార్యులుగారి ప్రశంస యీ క్రింద నుదాహరింపఁబడినది :

'శ్రీ కాళహస్తి ప్రభువుల దానపద్ధతి యెట్టిదన — భూస్వామి యెన్నేండ్ల వఱకు రాకున్నను వానికి రావలసిన వార్షికఫలము నగరములో దాచి యుంచి భూస్వామి ఎప్పటికోవచ్చి 'మహాప్రభూ! ఈ భూములకు నేను సొంతదారుఁడను' అని రుజువు చూపించినచో శ్రోత్రియమును మాత్రము మినహాయించుకొని తక్కిన అన్నేండ్ల మక్తా వడ్డీతోఁ గూడ

[1] కాశీ కృష్ణాచార్యులు, అవధానయాత్ర, పుటలు 130—132.

భూస్వామికిచ్చి తాజాపట్టాలిచ్చి భూస్వామిని బంపుదురు శ్రీ కాళహస్తి ప్రభువులు........'*

దామెర వేంకటరాయభూపాలుఁడు

ఈయన కాళహస్తి ప్రభువంశీయుఁడు. సేతు మాహాత్మ్య మను పర్యాయ నామముకల సేతుఖండ మను కావ్య మీతని కృతి. రామేశ్వర సేతు మాహాత్మ్య మిందభివర్ణ్యము. స్కాందపురాణాంతర్గతమగు సేతుఖండమున కాంధ్రీకరణము. బొబ్బిలి వేణుగోపాలస్వామి కంకితము. బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతియగు రావు శ్వేతాచలపతి రంగారావున కాశ్రితుఁడు. విశేషించి బంధుకోటిలోనివాఁడు. ఇనకాల గోత్రుఁడు. తిమ్మయ్య పౌత్రుఁడు, వేంకయ పుత్రుఁడు. ఇది అముద్రితము. లిఖితప్రతి మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖితగ్రంథాలయములో ఆర్.నెం. 543 గాఁ గలదు.

వేదాంతి షణ్ముఖదాసు

ఈయన అక్షంతల గోత్రుఁడు. గంగయ పుత్రుఁడు. నీలకంఠం యల్లమందయ్య దేవరగారి శిష్యుఁడు. కాళహస్తి ప్రభువులలో నొకరగు శ్రీ రాజా దామర్ల కుమార వెంకటప్పనాయనిం బహద్దరుగారి కాశ్రితుఁడు. షణ్ముఖదాస కృతమగు 'శ్రీరామ వసిష్ఠసంవాద' మను నధ్యాత్మ గ్రంథము కాళహస్తి పాలకుల సమాదరణమునఁ బ్రకాశితము. వైరాగ్య ప్రశంస, శుశ్రూషలు, కామాదులు, మహావాక్య వివరణము మొదలగు నంశములు వసిష్ఠరామ సంవాద రూపమున నిందు వివృతమైనవి. ఉపోద్ఘాతమునందు కాళహస్తి పాలకుల యభ్యుదయమును నాకాంక్షించు నాశీర్వాద పద్యమొకటి యున్నది :

'శ్రీ మద్దామరవంశరత్నమును, లక్ష్మీకుండు సౌందర్య జి
త్వాఁ ముం దల్ల కుమారవేంకటపతిక్ష్మాపాలుఁ డత్రాంతమున్
క్షేమాయుర్విభవాన్వితుండు నగుచున్ శ్రీ కాళహస్తీశు ను
ద్దామప్రేమకటాక్షదృష్టికలనన్ ధాత్రిన్ విరాజిల్లుతన్'.

* పైది, పు. 132.

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. ఆంధ్ర విజ్ఞానము, సంపుటములు 3, 6.

2. తెలుగువిజ్ఞానసర్వస్వము, సంపుటము 3, నిడుదవోలు వేంకటరావు. ఆంధ్ర సంస్థానములు - సాహిత్య సేవ, పుటలు 1171—1175.

3. కాశీ కృష్ణాచార్యులు, అవధానయాత్ర, పుటలు 130—132.

4. Encyclopaedia of the Madras Presidency and the Adjacent States, Ed. by V.L. Sastri, Madras, 1920–21, pp. 439–442.

5. Boswell, John A.C., A Manual of the Nellore District in the Presidency of Madras, Madras, 1873. Chapter XXVII, pp. 712–740 by J.A. Boyle, pp. 724–725.

6. Imperial Gazetteer, Provincial Series, Madras, Vol. II, p. 20.

7. The History of the Imperial Assemblage at Delhi, London.

8. Celebrations of the Jubilee of the Queen Empress, London, 1887.

9. M.A.M.P., I, pp. 58, 59, II, 294–301.

10. W. W. Hunter, Imperial Gazetteer of India, New Edition, Oxford, 1908, Vol. XV, p. 64.